

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
“КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА”**

Тимченко Юлія Вікторівна

УДК 330.87(447)

**Кооперативні організації в господарській системі України в
період НЕПу**

08.00.01. – економічна теорія та історія економічної думки

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

Київ – 2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії економічних учень та економічної історії ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана”, Міністерства освіти і науки України, м. Київ

Науковий керівник:

кандидат економічних наук, доцент
Тимочко Наталія Олександрівна,
ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана”,
доцент кафедри історії економічних учень та економічної історії.

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, старший науковий співробітник
Горкіна Лариса Павлівна,
ДУ “Інститут економіки і прогнозування НАН України”,
завідувач відділом економічної історії

кандидат економічних наук, доцент
Родіонова Лариса Андріївна,
Тернопільський національний економічний університет,
доцент кафедри економічної теорії

Захист відбудеться «___» грудня 2007 р. о «16.00» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.006.01 ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана” за адресою: 03680, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1, ауд. 317.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана” за адресою: 03113, м. Київ, Дегтярівська 49 г, ауд. 601.

Автореферат розіслано «___» листопада 2007р.

в.о. вченого секретаря спеціалізованої

Вченої ради д.е.н., проф.

Мельник О.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В основі сучасної ринкової трансформації економіки України лежать складні перетворення економічних відносин та всієї системи їх інституціонального забезпечення. Серед них особливе місце займає утвердження кооперативної форми власності та формування на її основі відповідних економічних організацій. В структурі трансформації соціально-економічної системи нашої країни вони займають ще досить незначне місце, але їх роль поступово зростає. Тому особливого значення набуває усвідомлення особливостей кооперації як соціально-економічної форми та визначення місця і ролі різних видів кооперативних економічних організацій в галузевій та інституційній структурах економічної системи України.

Все більш широке застосування в економічних дослідженнях принципів системно-синергетичного підходу відкриває нові можливості переосмислення теорії та практики функціонування кооперації, тенденцій її розвитку і перспектив використання в побудові соціально-орієнтованої ринкової моделі національної економіки. Україна має значні традиції у розвитку кооперативного руху в різних економічних сферах, які знайшли своє відображення в численних наукових історико-економічних джерелах. В них сконцентровано національний досвід розбудови системи кооперативних економічних організацій та відображені особливості впливу на цей процес природних, ментальних та інших цивілізаційних факторів. Важливим є вивчення накопиченого вітчизняного досвіду, переосмислення його з позицій сучасного цивілізаційного підходу та визначення перспективних набутоків цього досвіду для врахування їх в практичній діяльності.

Аналіз проблеми базується на методологічних засадах сучасної інституціональної теорії, що тільки починають використовуватися в історико-економічних дослідженнях, і дозволяють розширити межі традиційного вивчення питань розвитку кооперації передусім на основі міждисциплінарного підходу. Ключовим тут є розгляд кооперації як особливої форми соціально-економічної організації ринкової системи господарства. Феномен кооперації як самоорганізованої та самодостатньої форми господарювання в сучасному його аспекті, найбільш повно може бути розкритим в рамках сучасної теорії економічних організацій. Особливості застосування ключових положень даної теорії до кооперативної сфери допомагає визначити специфіку кооперативних економічних організацій в системі сучасних економічних відносин в Україні та передбачити перспективи їх використання й розвитку.

Особливість нинішнього етапу розвитку економіки України, передусім проблеми, пов'язані з необхідністю створення нових робочих місць, дефіцитом коштів для масштабних інвестицій, недосконалістю законодавчої бази тощо, обумовлюють невідкладність більш активного використання різноманітних форм кооперативних економічних організацій. Аналіз умов,

що забезпечують всебічне поширення кооперативного руху, розробка пропозицій щодо інституціонального його забезпечення та підвищення ефективності сприятимуть удосконаленню господарської системи України.

Тільки глибокий аналіз теорії та практики кооперативної діяльності на різних історичних етапах і в різних конкретних суспільних умовах буде сприяти адекватному відображенню цієї важливої проблеми в науковій та навчальній сферах, розвитку практики кооперативної господарської діяльності.

Питання становлення кооперації, розвитку кооперативних організацій, різних видів і форм, їх місця і ролі в економічній системі суспільства завжди викликали значний інтерес економістів. Витоки ідей кооперації як засобу досягнення соціальної справедливості при розв'язанні економічних проблем просліджуються ще у працях Р.Оуена, А.Сен-Сімона, Ш.Фур'є, а також Л.Блана, Ф.Лассаля, Ш.Жіда і інших ідеологів «кооперативного соціалізму». З розвитком кооперативних організацій різних форм удосконалювалися і розвивалися й теоретичні концепції. Визначний внесок у становлення кооперативної теорії, практичного вирішення за допомогою кооперації ряду соціальних та економічних проблем внесли Ф.Райффайзен, Г.Шульце-Деліч та інші. Проблемами історії й теорії та практики кооперації, розвитком різних форм кооперативних організацій в Україні в кінці XIX – на початку XX ст. займалися і українські вчені П.Височанський, С.Зарудний, П.Пожарський, М.Левицький, С.Бородаєвський та ін.

Особливо перспективними та плідними для сучасних дослідників є висновки і методологічні підходи до аналізу кооперації М.Туган-Барановського та О.Чаянова, які зробили значний внесок у розвиток кооперативної теорії в Україні та Росії.

У сучасних зарубіжних наукових публікаціях основоположні питання теоретичного і практичного характеру щодо кооперативних організацій досліджені такими вченими як Д.Бартелемі, М.Бенуа, Л.Вердожа, П.Куломб, Р.Пуарель, П.Ріо, З.Солер, Д.Фіш. В Росії проблемами кооперації займаються І.Буздалов, К.Вахітов, О.Козлова, О.Макаренко, О.Сєрова, Л.Тєплова, Н.Фігуровська та ін.

Вітчизняні економісти радянського періоду зосередилися головним чином на дослідженні проблеми розвитку кооперативно-колгоспної власності та її історичному аспекті. Лише в кінці 80-х років XX ст. проблеми історії та історії різних форм кооперації знову привернули до себе увагу вчених та практиків. На сучасному етапі окремі аспекти розвитку конкретних видів кооперативних організацій в Україні, теоретичні положення і концептуальні підходи до їх висвітлення, містяться в наукових працях вітчизняних дослідників – М.Алімана, В.Апопія, С.Бабенка, Г.Башнянина, Я.Гончарука, В.Гончаренка, Ф.Горбоноса, Л.Горкіної, В.Зіновчука, О.Крисильного, М.Маліка, В.Марочка, Н.Тимочко та ін. Можна вважати, що проблеми кооперації досить широко відображені в економічній літературі України. Разом з тим, залишається чимало дискусійних питань теоретичного та практичного характеру, пов'язаних з методологією дослідження кооперації,

відносин кооперативної власності, ідентифікацією кооперативних організацій тощо, які потребують розширення і поглиблення наукового пошуку.

До цього часу відсутній системний аналіз економічних умов, що сприяють розвитку всіх форм кооперації, мало вивчені відмінні риси кооперативних організацій від інших типів економічних організацій, питання державного впливу на розвиток кооперації, створення необхідної законодавчої бази, специфіка реалізації економічних основ кооперації на рівні регіону. Динамічні перетворення в економіці України постійно висувають нові проблеми, відчувається необхідність теоретичного узагальнення накопичених фактів, аналізу закономірностей формування і підвищення ефективності кооперативних організацій, забезпечення відповідного інституційного середовища. Тому питання розвитку та вдосконалення теоретичних і практичних засад кооперації в їх історичному аспекті, в конкретно-історичних умовах суспільної еволюції, аналіз можливостей використання набутого досвіду в сучасних умовах набуває досить актуального значення.

Об'єм однієї дисертації не дозволяє глибоко проаналізувати проблеми діяльності кооперативних організацій на різних етапах її розвитку. Тому в даній роботі для дослідження обрано один з найважливіших етапів в історії кооперації – 20-ті роки XX ст. На нього припадає процес відродження кооперації після років політики «воєнного комунізму», що зруйнувала самі її засади, її розвитку в умовах відновлення ринкових відносин в економічній системі непу з урахуванням попереднього генезису кооперативного руху в Україні та Росії в кінці XIX – на початку XX століть, а також широке висвітлення цих проблем в економічній літературі 20-х років XX ст. Виявлення та обґрунтування значення набутого досвіду організації кооперативних форм господарювання в надзвичайно складних умовах непу набуває особливо актуального значення в сучасних умовах формування ринкової економічної системи України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалася в рамках планової теми науково-дослідницьких робіт кафедри історії економічних учень та економічної історії ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Дисертаційне дослідження є частиною наукової теми, яку розробляє колектив кафедри, – «Генезис інститутів ринкової економічної системи» (номер державної реєстрації 0105U002255). В межах цієї теми автором підготовлений окремий підрозділ «Становлення та історичні форми сільськогосподарської кооперації», в якому розкривається роль сільськогосподарських кооперативних організацій у розвитку та функціонуванні ринкової господарської системи на різних етапах її становлення та на сучасному етапі; обґрунтовується необхідність врахування на практиці історичного досвіду діяльності сільськогосподарських кооперативних організацій, зокрема впливу на їх розвиток інституційного середовища що формується в межах певної економічної системи; їх взаємодія з іншими типами економічних організацій та державою тощо.

Мета і задачі дослідження. *Метою* дослідження є вивчення й аналіз генезису та особливостей розвитку різних форм кооперативних економічних організацій в економічній системі непу, врахування досвіду їх функціонування в процесі формування структури та інститутів сучасної ринкової економічної системи України.

Досягнення поставленої мети потребувало вирішення наступних дослідницьких *задач*:

- визначити методологічні підходи сучасної інституціональної теорії до аналізу кооперації як економічної організації особливого типу;
- розкрити характерні риси кооперативних економічних організацій, що відрізняють їх від інших типів економічних організацій ринкового господарства;
- розглянути генезис кооперативних економічних організацій та еволюцію кооперативної думки в науковій економічній літературі періоду другої половини ХІХ – початку ХХ ст.;
- виявити вплив політики та ідеології «воєнного комунізму» на генезис кооперативних економічних організацій;
- дослідити інституційне середовище, що сприяло розвитку різних форм кооперативних економічних організацій в умовах непу;
- оцінити роль держави у становленні і розвитку кооперативних економічних організацій на різних історичних етапах та, передусім, в умовах непу;
- запропонувати заходи по вдосконаленню інституційного забезпечення кооперативного руху в Україні на сучасному етапі.

Об'єктом дослідження є кооперативні економічні організації в господарській системі України в 20-ті роки ХХ ст. та їх попереднього генезису на рубежі ХІХ і ХХ ст.

Предметом дослідження є особливості становлення та розвитку різних форм кооперативних економічних організацій в економічній системі непу та їх відображення в економічній літературі.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасної інституціональної теорії, передусім в аспекті теорії економічних організацій, та використання принципу системного аналізу господарських процесів. У дослідженні застосовувалися загальнонаукові і спеціальні методи і прийоми:

- єдності історичного і логічного при вивченні основних тенденцій генезису кооперації як соціально-економічної організації на різних історичних етапах;
- системного і порівняльного аналізу для виявлення значення періоду 20-х років та політики непу в генезисі кооперативних економічних організацій;
- структурно-функціонального аналізу при вивченні взаємовпливу формальних і неформальних інститутів та ступеня й форм розвитку різних видів кооперативних організацій в економічній системі непу;
- економіко-статистичний та емпіричний методи для аналізу розвитку різних форм кооперативних організацій в 20-ті роки та їх соціально

економічного значення;

- критичного порівняння та логічного узагальнення при визначенні перспективних засад історичного теоретико-практичного кооперативного досвіду та можливостей його використання в сучасних умовах трансформаційної економіки України.

Інформаційною базою дослідження стали сучасні наукові публікації з проблем кооперації, праці в галузі сучасного інституціоналізму та застосування його засад і принципів в історико-економічних дослідженнях, економічна література кінця XIX ст., передусім 20-х років XX ст. з проблем кооперативного будівництва, статистичні матеріали, державні й кооперативні документи про розвиток різних форм кооперативних організацій в 20-ті роки та на сучасному етапі їх становлення.

Наукова новизна отриманих результатів пов'язана із застосуванням цивілізаційного підходу до розуміння природи кооперативних економічних організацій та історичних тенденцій їх генезису. До найбільш вагомих результатів, що визначають наукову новизну дослідження, належать такі:

Вперше:

- запропоновано новий методологічний підхід з позицій сучасної інституціональної теорії до аналізу становлення і розвитку кооперативних економічних організацій в Україні у 20-ті роки XX ст. та врахування фактору їх попередньої генези на рубежі XIX і XX ст.;
- виявлено вплив інституційної системи, яка існувала в період непу, зокрема політичних, правових, фінансово-кредитних інститутів на загальний стан та характер розвитку кооперативних організацій в 20-ті роки XX ст.;
- реалізовано комплексний підхід до висвітлення теорії та практики розвитку кооперативних організацій в Україні, виходячи з аналізу всіх їх форм, які мали місце в період непу;

Удосконалено:

- формулювання цілей та функцій кооперативних економічних організацій у сфері задоволення соціальних та економічних потреб їх членів шляхом удосконалення форм і напрямів спільної господарської діяльності, розподілу прибутку кооперативу, забезпечення соціальної підтримки тощо;
- оцінка реальної (досить обмеженої) ролі кооперативних організацій, особливо в аграрному секторі економіки, у залученні в період непу дрібнотоварних виробників до ринку та захисту їх конкурентоспроможності, а також можливостей сучасного врахування цього досвіду тільки на базі критичного зіставлення з подібною світовою та дореволюційною практикою;
- визначення понять «кооперація» і «кооператив» у ринковій економічній системі. Кооперація розглядається як економічне явище, суть якого полягає в економічній взаємодії, співробітництві, формуванні різних форм спільної кооперативної власності для досягнення спільної мети – взаємної вигоди для всіх учасників

кооперації при найменших витратах ресурсів; Кооператив – як організаційна форма кооперації, що ефективно функціонує лише при чіткому дотриманні кооперативних принципів.

Діст ало подальший розвиток:

- обґрунтування напрямів підвищення економічної ролі кооперативної власності, передусім шляхом законодавчого забезпечення більш чіткої їх специфікації та посилення відповідальності за їх дотримання кооперативних організацій;
- визначення ролі держави у формуванні законодавчої бази кооперативних економічних організацій різних рівнів та необхідності надання умов і можливостей для їх самостійної господарської діяльності.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення дисертаційної роботи полягає у системному висвітленні досвіду розбудови кооперативних економічних організацій в період непу та визначенні можливостей і напрямів його використання в сучасних умовах ринкових трансформацій в Україні. Дослідження спрямоване на розв'язання важливої наукової і народногосподарської проблеми – всебічний комплексний розвиток в сучасних умовах різноманітних форм кооперативних економічних організацій. Визначальним аспектом дослідження є з'ясування інституціональних умов, необхідних для забезпечення ефективного функціонування кооперативних організацій. Це дозволяє достовірно оцінити можливості кооперативних організацій і реальні тенденції їх зміни у реформованій економіці України.

Положення проведеної роботи використовуються в навчальному процесі ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» у підготовці та при викладанні студентам лекційних курсів з дисциплін «Історія економіки та економічної думки» та «Історія економіки та економічної думки України» (від 19.12.2006).

Отримані наукові результати використані в наукових програмах Державної установи «Інститут економіки та прогнозування НАН України», зокрема у виконанні планової науково-дослідної теми «Формування ринкового середовища в Україні: сучасний дискурс» (№ 135-15/905, від 23.10.2006).

Отримані наукові результати застосовуються в науково-дослідній та навчальній роботі Полтавського університету споживчої кооперації України при розробці відповідних рекомендацій щодо вдосконалення роботи сучасних кооперативних організацій системи Укоопспілки та при викладанні дисциплін «Теорія і історія кооперації», «Споживча кооперація», «Сільськогосподарська кооперація», «Кооперативне право», «Менеджмент організацій» (№45-108/14, від 15.03. 2007).

Включення в роботу аналізу генези кооперативного руху та кооперативної думки від початку виникнення перших кооперативних економічних організацій в XIX ст. і до 20-х років XX ст. сприятиме виявленню як позитивного так і негативного впливу неформальних та

формальних інституційних чинників на розвиток кооперативного руху.

Введення в науковий обіг економічної спадщини таких відомих вчених, як С.Бородаєвський, М.Туган-Барановський, О.Чаянов, П.Височанський, С.Зарудний, П.Пожарський сприятиме піднесенню теоретичного рівня сучасних досліджень, зокрема при розробці питань періодизації становлення та розвитку кооперативних економічних організацій, їх класифікації, при аналізі впливу економічних та політичних факторів на розвиток кооперації.

Результати роботи можуть бути використані у подальших дослідженнях з проблем кооперації. Запропоновані підходи і рекомендації сприятимуть переосмисленню ряду явищ в сучасній господарській практиці та їх трактувань в економічній теорії. Вони можуть бути використані в навчальному процесі при підготовці та читанні спеціальних курсів для фахівців у сфері економіки та менеджменту.

Особистий внесок пошукача. Всі відображені в дисертації висновки і положення наукової новизни отримані дисертантом самостійно та відповідно відображені в опублікованих працях.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження докладалися на двох міжнародних науково-практичних конференціях: Міжнародна науково-практична конференція «Творча спадщина М.І. Зібера: основні напрямки економічних досліджень в контексті еволюції економічного знання та сучасної економічної науки» (10 листопада 2005 р. м. Київ); III Міжнародна науково-практична конференція молодих вчених «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації» (23-24 лютого 2006 р. м. Тернопіль).

Публікації. За темою дисертаційного дослідження опубліковано 8 наукових праці, загальним обсягом 4,3 др. аркуша, 4 у наукових фахових виданнях та 4 в інших виданнях.

Структура дисертаційної роботи. Структура роботи обумовлена метою і логікою дослідження. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 200 сторінок комп'ютерного тексту. У тексті дисертації розміщено 3 таблиці на 5 сторінках; 4 рисунки на 4 сторінках; список використаних джерел містить 173 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено значимість та ступінь розробки даної проблеми у працях дослідників кооперації, сформульовано наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів.

У розділі 1 «Методологія теорії та історії кооперації як економічної організації» розглядається проблема методологічного підходу стосовно даного історико-економічного дослідження. Теорія економічних організацій

в контексті засад сучасного інституціоналізму та системний підхід розглядаються як найбільш продуктивний на сьогодні методологічний прийом при дослідженні особливостей розвитку економічних організацій різних типів. У розділі визначається цілий ряд переваг інституціонального підходу над альтернативними підходами. Це, зокрема, виявляється у можливості дослідження кооперативних організацій як економічних організацій, які є складовою цілісної господарської системи, найбільш повного відображення їх сутності та природи. На базі цього підходу, в дисертації визначено ознаки кооперативних організацій, в основі яких лежить формування кооперативної власності, яка реалізується через інститут прав власності. Серед інших ознак – демократичні засади управління, формування цілей як найбільш загальних орієнтирів діяльності кооперативів тощо. Окремо досліджено та підкреслено значення загальноприйнятих кооперативних принципів в діяльності кооперативних організацій. Наголошено, що тільки чітке визначення ознак кооперативів та обов'язковість дотримання кооперативних принципів надає можливість ідентифікувати кооперативні організації серед інших типів економічних організацій.

У розділі здійснено критичний аналіз визначень понять «кооперація» та «кооператив», що є найбільш поширеними у сучасній економічній літературі, законодавчих документах та запропоновані Міжнародним Кооперативним Альянсом (МКА) та Міжнародною організацією праці. Дисертантом запропоновані уточнення щодо вдосконалення та поглиблення сутності цих визначень.

Системний підхід надає можливість більш повного і всебічного осягнення об'єкту дослідження. В роботі показано, що специфіка кооперативних організацій на різних історичних етапах формується через інститути, які діють в межах певної економічної системи, утворюючи відповідне інституційне середовище. Ці інститути, передусім, визначають умови виникнення та характер взаємодії економічних організацій різних типів та економічного центру. Підсумком адаптації кооперативних організацій до певного інституційного середовища є забезпечення легітимності їх діяльності і підвищення або зниження можливості виживання та функціонування в межах економічної системи.

Вивчення становлення та розвитку кооперативних організацій розпочинається з аналізу економічних, політичних, правових, соціальних та ідеологічних передумов їх виникнення, що історично склалися у світі вже в середині XIX ст. Ідеологічні передумови цього процесу відобразилися у вченнях соціалістів-утопістів Р.Оуена, Ш.Фур'є, Ф.Бюше, Л.Блана. Особливого значення вони надавали ідеям досягнення соціальної справедливості на основі виробничого кооперування трудящих та практичним спробам утворення перших виробничих об'єднань. Вони стали базою для утворення в подальшому цілого ряду кооперативних організацій виробничого типу, з яких почали бурхливо виростати інші, більш життєздатні в умовах ринкового капіталістичного господарства види

кооперації. Початок створення власне кооперативних організацій, передусім у сфері кредитної кооперації, пов'язаний з іменами Ф.-Г.Шульце-Деліча та Ф.Райффайзена.

Аналіз наукової вітчизняної літератури з проблем розвитку кооперації та кооперативних організацій розпочато з праць українських вчених другої половини XIX – початку XX ст. М.Балліна, С.Бородаєвського, Б.Мартоса і ін., оскільки саме в них відображені умови і особливості більш пізнього ніж в Західній Європі, становлення кооперативних організацій в Україні. Окремо приділяється увага висновкам і методологічним підходам до аналізу кооперації М. Туган-Барановського, С.Прокоповича і О. Чаянова, які зробили значний вклад у розвиток кооперативної теорії в Україні та Росії.

Проаналізовані публікації 20-х років теоретичного і практичного характеру щодо кооперативних організацій таких відомих вчених та діячів кооперації як С.Прокопович, В.Целларіус, С.Зарудний, В.Пекарський, П.Височанський, К.Пажитнов, П.Маслов, А.Лозовий та інші. Показана певна наступність в ряді теоретичних положень і концептуальних підходів до окремих проблем розвитку кооперативного сектора економіки України в сучасних умовах та у їх історичній ретроспективі. Серед них праці М. Алімана, В.Апопія, С.Бабенка, Г.Башняніна, В.Гончаренка, Я.Гончарука, Ф.Горбоноса, Л.Горкіної, В.Зіновчука, О.Крисильного, М.Маліка, В.Марочка, А.Морозова та ін. Зауважується, що теорія та історія кооперації досить широко відображені у вітчизняній економічній літературі. Проте, залишається чимало дискусійних проблем, які потребують розширення і поглиблення наукового пошуку.

У розділі 2 «Становлення та розвиток кооперативних організацій в Україні (друга половина XIX ст. – 20-ті роки XX ст.)» досліджується генезис кооперативних організацій в Україні від початку їх виникнення і до кінця періоду нової економічної політики.

В розділі зазначається, що кооперативні ідеї, які прийшли з країн Західної Європи, певні інституційні умови, – відміна кріпосного права, перетворення прав власності, розвиток товарно-грошових відносин та ін., дали поштовх до виникнення кооперативних організацій в сільському господарстві України. Вони знайшли своє відображення у діяльності хліборобських артілей та сільськогосподарських громад. Багато кооперативів початкової пори гинули через відсутність достатнього інституційного забезпечення, передусім відповідного законодавства, але саме тоді була закладена структура та основні принципи їх діяльності, був покладений початок формуванню інших життєздатних форм кооперативних організацій. Перш за все – кредитної, на базі якої розвинулися споживча, збуто-постачальна та інші форми сільськогосподарської кооперації.

Особливого успіху розвиток кооперативних організацій в Україні досяг у другому десятилітті XX ст. в результаті формування сприятливого інституційного середовища внаслідок ринкових, соціально спрямованих реформ С.Вітте та П.Столипіна. Показано, що у передреволюційну добу в Україні існувала добре розгалужена система сільськогосподарської та

споживчої кооперації з відповідними союзними об'єднаннями та їх загальноукраїнськими центрами (ПОЮР, Централ), а також своїм кооперативним банком (Українбанк). Діяльність первинних кооперативних організацій та їх союзів спиралась на значні фінансові ресурси, широку мережу торговельних підприємств та підприємств по переробці сільськогосподарської продукції.

В роботі показано, що успішна діяльність кооперативних організацій у дореволюційний період була зумовлена їх функціонуванням в природних для них умовах як внутрішнього, так і зовнішнього ринку, що склався на той період. Причому українськими кооператорами був врахований як зарубіжний досвід кооперативної діяльності, так і самобутні вітчизняні традиції.

У розділі здійснено аналіз політики «воєнного комунізму» та її руйнівних наслідків для самого існування кооперативних організацій та всієї кооперативної системи. Кооперація була повністю підпорядкована централізованому державному управлінню, перетворена на державний розподільчий апарат. Як ринковому інституту їй не було місця в системі економіки «воєнного комунізму».

З переходом до непу відбулася зміна державної політики порівняно з періодом «воєнного комунізму» щодо кооперативних організацій, які почали відроджуватися на основі притаманних їм кооперативних принципів, – добровільність членства, самостійність у здійсненні господарських функцій, самофінансування, рівність прав і матеріальної відповідальності членів тощо. Однією з головних причин, які сприяли відновленню кооперативної системи в період непу, було відновлення і розвиток ринку, як необхідної умови її ефективного функціонування.

У розділі здійснено аналіз господарської системи України періоду нової економічної політики як особливого типу економічної системи, що поєднувала певні ринкові інститути з активним державним контролем за господарською діяльністю. Саме завдяки цій економічній політиці і склалися сприятливі інституційні умови, які забезпечували досить ефективне функціонування різних форм кооперативних організацій.

З початком непу характер, задачі та форми господарської діяльності кооперативних організацій, визначалися новим законодавством. Було прийнято ряд декретів, які відроджували кооперативні організації різних форм і видів. З розвитком ринку та зміною інституційних умов українська кооперація інтенсивно розвивала самостійні торгові, збуто-постачальні та інші операції, спрямовані на обслуговування господарських потреб індивідуального селянського господарства, яке в той час домінувало в аграрному секторі. Українські кооперативні організації мали широкий вихід на міжнародний ринок.

У розділі відзначається, що плідна діяльність кооперативних організацій стимулювала розвиток теоретичної думки в цій галузі. Показано, що погляди на кооперацію в 20-ті роки дуже різнилися. Представники офіційного, ортодоксально-марксистського напрямку (А.Лозовий, В.Целларіус, С.Зарудний та ін.) продовжували розцінювати кооперацію як

тимчасову економічну організацію, що обслуговує дрібнобуржуазні прошарки населення, передусім селянство. Економісти ж ринкової орієнтації, серед яких були такі відомі вчені як К.Мацієвич, М.Соболев, В.Желєзнов, Л.Яснопольський і багато інших, зберігали традиційний для світової економічної думки на кооперацію як надзвичайно перспективну соціально-економічну організацію селянства та інших верств трудящих.

Відсутність точок дотику в розумінні суті, основних принципів і механізмів функціонування кооперації у представників марксистського напрямку і теоретиків кооперативної думки, значною мірою обумовлювали нестійке становище кооперації в системі заходів непу. Проте, період непу був найбільш сприятливим за всі роки радянської влади для відродження тих форм кооперативних організацій, що сформувалися в дореволюційний період, а також розвитку нових її форм, – кустарно-промислової, житлової, інвалідної тощо.

У розділі 3 «Форми кооперативних організацій в господарській системі періоду непу» реалізовано комплексний підхід щодо аналізу діяльності тих форм кооперативних організацій, що мали місце в господарській системі періоду непу. Зазначено, що внаслідок поширення кооперативної ідеології, сприяння уряду, прийняття ряду законодавчих актів відбувся процес інтенсивного відродження і розвитку різних форм кооперативних організацій.

Показано, що важливим інституціональним елементом економічної системи періоду непу стала споживча кооперація як особлива форма кооперативних організацій. Після декрету «Про споживчу кооперацію» (1921) споживчі кооперативи отримали певні можливості для розгортання самостійних операцій, не дивлячись на те, що зберігалися певні порушення кооперативних принципів в їх діяльності та посилений контроль з боку держави. З часом споживчі кооперативи зайняли вагоме місце в господарській системі країни та стали конкурентноздатними щодо приватних торговельних підприємств.

Відродження ринкових відносин як необхідної умови функціонування споживчої кооперації сприяло залученню у товарообіг мільйонів дрібних сільських товаровиробників, зміцненню економічних зв'язків між містом і селом. Окрім торговельних операцій важливим напрямом діяльності споживчих кооперативів було створення кооперативних хлібопекарень та мережі установ громадського харчування, що відкривало нові можливості її роботи. Стало можливим підтримання торговельних контактів з рядом Європейських країн, відродження експорту товарів і сировини. Споживча кооперація вела активну культурно-просвітницьку діяльність та надавала соціальну допомогу своїм членам. Зроблено висновок, що за час нової економічної політики споживчі кооперативи стали важливим фактором зміцнення економічної бази держави та підвищення добробуту народу.

У розділі показано, що інституційні зміни, які відбулися з переходом до непу, сприяли також стрімкому розвитку сільськогосподарської кооперації. Нові умови надали можливість селянам засновувати кооперативні

організації для спільного господарювання, - в галузі переробки і збуту продукції. Ряд законодавчих декретів («Про сільськогосподарську кооперацію» (1921), «Про відбудову сільського господарства і сільськогосподарської промисловості та про організацію для селянства сільськогосподарського кредиту» (1922), створення Всеукраїнської спілки сільськогосподарської кооперації «Сільський господар» (1921)) заклали підвалини розвитку самодіяльності сільськогосподарської кооперації у її класичному вигляді, але звичайно в межах реалій радянської економіки того часу. Сільськогосподарська кооперація отримувала певну господарську самостійність, можливість створювати як первинні кооперативні організації так і об'єднання різних рівнів.

Підкреслюється, що значну роль у розвитку сільськогосподарської кооперації всіх видів відіграв процес її організаційного оформлення завдяки створенню Всеукраїнського центру сільськогосподарської кооперації «Сільський господар». Він очолював усю організаційну роботу по розвитку сільськогосподарського кооперативного руху в українському селі та сприяв кооперуванню переробних і збутових процесів в індивідуальному селянському господарстві. Визначну роль у діяльності сільськогосподарської кооперації відігравали такі її організаційні форми, як інтегральні, універсальні, фахові (спеціалізовані), а також кооперативні союзи. Автор приходить до висновку, що завдяки діяльності таких кооперативних союзів («Добробут», «Кооптах», «Укрсільцукор», «Плодоспілка» та ін.) кооперативна система України протягом 20-х років поглиблювала спеціалізацію селянських господарств та сприяла їхньому зміцненню.

В роботі наголошується, що особливе значення у розвитку сільського господарства в період непу відігравав сільськогосподарський кредит. Видання ряду відповідних законодавчих актів про організацію сільськогосподарського кредиту на початку непу мало велике потенційне значення для мобілізації всіх ресурсів, які могли бути використані для потреб піднесення сільського господарства України. Сільськогосподарські кооперативні організації дістали можливість акумулювати вільні грошові кошти. Вносячи в свої статuti пункт про кредитну роботу, вони отримували право вести операції по авансах, внесках, позичках з приватними особами та установами.

У розділі розкрита роль сільськогосподарського банку (Укрсільбанку), який став фінансово-кредитним центром. Завдяки його діяльності стало можливим об'єднання і координація зусиль держави і кооперації у відбудові і розвитку сільського господарства в роки непу. Роль держави у керівництві селянським господарством та його координацію посилювалась через систему контракції. Контракція була широким комплексом господарських відносин між селянськими господарствами, сільськогосподарськими кооперативними об'єднаннями і державою. Вже на кінець відбудовного періоду сільськогосподарська кооперація розгорнула контракційну роботу в самих різних галузях сільського господарства і сконцентрувала практично весь її обсяг. Замість великої кількості різних організацій

сільськогосподарська кооперація перетворилася на систему, яка охоплювала практично всю контрактаційну роботу.

Із проведеного дослідження автором робиться висновок, що сільськогосподарська кооперація вже на середину 20-х років зайняла місце провідної господарської організації в українському селі, стала соціально-економічним інститутом, авторитетним в Україні і за її межами. В умовах поступового згортання ринкових відносин перетворилася на головну товаропровідну організацію в українському селі, монополіста збуто-постачальної роботи серед селянства.

В роботі проведено аналіз розвитку та функціонування в умовах економічної системи періоду непу інших видів кооперативних організацій. Зазначено, що у 20-х роках окрім сільськогосподарської та споживчої швидкими темпами розвивалися й такі види кооперативних організацій, як кустарно-промислові, житлові, інвалідні, риболовецькі, мисливські та інші. Зроблено висновок, що вони виявилися тією формою організації господарства, яка в умовах ринкової системи непу надала можливість державі використати гнучкі важелі як у справі залучення дрібного товаровиробника до відбудовних процесів.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової задачі, що виявляється у дослідженні теорії та практики кооперативних організацій, визначенні їх природи, сутності та місця в сучасній економічній системі. На основі загальної концепції дослідження в дисертаційній роботі зроблено наступні висновки:

1. Найбільш продуктивним підходом до дослідження різних форм кооперативних економічних організацій в їх історичній еволюції є застосування методологічних принципів сучасного інституціоналізму та теорії економічних організацій. Цей підхід забезпечує розгляд кооперації виключно як особливого типу економічної організації в структурі цілісної суспільної системи, дозволяє проаналізувати взаємодію кооперативних організацій з іншими економічними суб'єктами, а також інституційне середовище, що впливає на їх функціонування та розвиток.

2. Кооперація за своїм змістом є соціально-економічне явище, суть якого полягає в економічній взаємодії, співробітництві, формуванні спільної кооперативної власності для досягнення спільної мети, – взаємної вигоди для всіх учасників кооперації при мінімальних витратах ресурсів. Організаційною формою кооперації виступають кооперативні організації (кооперативи), які можуть успішно розвиватися лише за умови дотримання загальноприйнятих кооперативних принципів та при забезпеченні відповідного інституційного середовища, яке б не деформувало їхньої природи і сутності.

3. Специфіка кооперативних організацій на різних історичних етапах формується через інститути, які діють в межах певної суспільної системи і визначають умови виникнення та взаємодії кооперативних економічних організацій різних типів. залежить від економічних інститутів, які притаманні певній економічній системі. Відповідне інституційне забезпечення діяльності кооперативних організацій на різних етапах формується в залежності від типу економічної системи (ринкова, змішана, командно-адміністративна).

4. Найбільш сприятливим в історії України і Росії етапом для розвитку кооперації з точки зору її інституційного забезпечення був період від початку ХХ ст. до революційних подій 1917 р. Завдяки ринковим реформам, посиленню їх соціальної спрямованості, удосконаленню законодавства, фінансово-кредитної системи, розвитку народної освіти тощо створювалося необхідне для поширення різних видів кооперативних організацій та їх об'єднань (союзів) інституційне середовище.

5. Політика одержавлення економіки в період «воєнного комунізму» мали руйнівний вплив на досить розгалужену на той час систему кооперації в Україні. Кооперація була одержавлена, її кошти та майно націоналізовані, кооперативний апарат перетворено на розподільчий механізм, повністю підпорядкований централізованому державному управлінню. В результаті кооперація втратила свої кооперативні принципи та самобутню природу. Цей досвід став переконливим свідченням того, що існування ринкових відносин є необхідною умовою функціонування і розвитку кооперативних організацій.

6. Нова економічна політика була особливим типом економічної системи, яка поєднувала певні ринкові інститути з активним державним контролем за господарською діяльністю. В межах цієї економічної системи склалися такі інституційні умови, що стали сприятливими для відновлення й функціонування різних форм кооперативних організацій. Запровадження непу змінило державну політику щодо кооперації. Змінився, порівняно з періодом «воєнного комунізму», характер, задачі та форми господарської діяльності кооперативних організацій, оформлені новим законодавством. У цей період відновлюється більшість основних характеристик кооперативних організацій.

7. В роки непу отримали розвиток кооперативні організації різних типів – споживчі, сільськогосподарські, кустарно-промислові та ін. Кооперативні організації всіх типів стали важливою складовою економічної системи 20-х років ХХ ст., відіграли важливу роль у відбудовних процесах народного господарства, стали важливим фактором зміцнення економічної бази держави та підвищення добробуту народу.

8. Кооперативні організації стали найбільш прийнятним шляхом для участі дрібних товаровиробників в ринкових відносинах періоду непу, у відродженні економічних зв'язків між містом і селом. Особливо важливою кооперація стала для селянства. Не руйнуючи індивідуального селянського господарства з усталеним укладом життя, сільськогосподарська кооперація за активного використання кредиту стала головною товаропровідною

організацією в українському селі, по-суті, монополістом збуто-постачальної роботи серед селянства, довівши на практиці переваги кооперативної форми господарської діяльності.

9. Проте, відношення держави до кооперації протягом 20-х років не було сталим. Надавши кооперативним організаціям відносну свободу та самостійність, держава зберігала в своїх руках основні важелі керівництва та контролю за їх діяльністю, передусім в галузі кредиту, цінової політики щодо промислової і сільськогосподарської продукції, використання коштів кооперації на потреби прискореної індустріалізації тощо. Незмінними залишалися принципи, на яких будувалася державна політика щодо кооперації в напрямі її поступового одержавлення й підпорядкування централізованому плануванню економіки. В умовах невпинного обмеження ринку радянська держава не могла надати повної свободи розвитку кооперативних організацій як інституту ринкової економіки.

10. Згорання непу, система контракції, посилення процесів усупільнення на селі та суцільна примусова колективізація призвели до остаточної деформації всіх видів кооперації. Були ліквідовані кредитна й сільськогосподарська кооперація та остаточно перетворена на державний планово-розподільчий орган споживча кооперація, яка зберегла тільки зовнішні ознаки кооперативних принципів. Втратило будь-яке реальне значення поняття кооперативної власності як системоутворюючої засади кооперації та її організації.

11. На сьогодні в науковій економічній літературі та державних документах досить повно визначені соціально-економічна сутність і місце кооперації в ринковій економічній системі, джерела та принципи формування кооперативного капіталу, типи та види кооперативних організацій. Однак, розвиток кооперативного сектору відчутно відстає від потреб розв'язання цілого ряду соціально-економічних проблем в умовах трансформаційної економіки України. Ці умови вимагають постійної корекції стратегії і тактики ринкових перетворень, в тому числі і в галузі кооперативного будівництва. Розвиток кооперації стримується недосконалістю відносин власності та їх правового забезпечення, недостатньою підтримкою держави, порушеннями кооперативних принципів в самій системі кооперації.

12. Досвід непу може збагатити та застерегти від помилок сучасних теоретиків і практиків кооперації. Варто зауважити, що прямі аналогії без врахування специфіки конкретних обставин були б помилковими. Мова може йти лише про деякі риси, характер, способи взаємодії держави і кооперативних організацій, які в свій час у прийнятних обставинах переломної епохи виявилися в тій чи іншій мірі ефективними чи, навпаки, безрезультативними, однак, рівною мірою корисними для їх сучасного глибокого осмислення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Тимченко Ю.В. Роль кооперативних організацій у відбудові економіки України в період непу // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 218: В 4 т. Том III. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2006. – С. 732-740 (0,5 д.а.)
2. Тимченко Ю.В. Нова економічна політика як економічна система // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць Вип. 12 (67) / Наук. ред. І.К. Бондар. – К., 2006. – С. 3-6 (0,5 д.а.)
3. Тимченко Ю.В. Кооперація як економічна організація // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць Вип. 6 (73) / Наук. ред. І.К. Бондар. – К., 2007. – С. 146-151 (0,6 д.а.)
4. Тимченко Ю.В. Сільськогосподарська кооперація та її вплив на розвиток селянського дрібнотоварного виробництва // Економіка та підприємництво: Зб. наук. пр. молодих учених та аспірантів. Відп. ред. С.І. Дем'яненко. – К.: КНЕУ, 2007. – № 18. – С.47-53 (0,5 д.а.)

В інших виданнях:

5. Тимченко Ю.В. Споживча кооперація України в період непу (1921-1928 рр.) // Історія народного господарства та економічної думки України. Зб. наук. праць. – Випуск 37-38. – Київ, 2005. – (Державна установа «Інститут економіки та прогнозування»). – С. 139-147 (0,5 д.а.)
6. Історія економіки та економічної думки: Курс лекцій / Авт. кол.: С.В. Степаненко (кер. авт. кол.), В.М. Фещенко, С.Н. Антонюк, Н.О. Тимочко та ін. – К.: КНЕУ, 2006. – 664 с. Особисто автору належить 1,3 д.а. в темі 12 «Економічний розвиток України за умов радянської економічної системи та його трактування в економічній думці». – С. 564-641.
7. Юлія Тимченко. Інституційні засади сільськогосподарської кооперації // Збірник тез доповідей Третьої міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених «Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті». – Частина 2. – Тернопіль: Економічна думка, 2006. – С. 444-445 (0,1 д.а.)
8. Тимченко Ю. В. Висвітлення М.І.Зібером проблем кооперації // Вісник Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка. Економіка. – Вип.96. – К.: 2007. – С.46-47 (0,3 д.а.)

Тимченко Ю.В. Кооперативні організації в господарській системі України в період НЕПу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки. – ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». – Київ, 2007.

Дисертація присвячена дослідженню теорії і практики функціонування кооперації в роки НЕПу з позицій інституціональної економічної теорії та системно-синергетичної парадигми. Виявлено вплив економічних інститутів, що існували в межах економічної системи періоду НЕПу на становище і розвиток всіх форм кооперативних організацій в Україні.

Розглянуто історичні передумови виникнення кооперативних організацій у світі та в Україні, проаналізовано досвід розвитку теорії і практики вітчизняного кооперативного руху в 20-ті роки ХХ ст.

Зазначається необхідність врахування позитивного та негативного досвіду діяльності кооперативних організацій в умовах еволюції інституціонального середовища в період НЕПу для обґрунтування шляхів формування національної кооперативної системи як важливої складової ринкової системи економіки в Україні на сучасному етапі.

Ключові слова: кооперація, кооперативні економічні організації, кооператив, кооперативні принципи та цінності, нова економічна політика, економічна система, інституціональна економічна теорія.

АННОТАЦИЯ

Тимченко Ю.В. Кооперативные организации в хозяйственной системе Украины в период НЭПа. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.01 – экономическая теория и история экономической мысли. - ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетмана». - Киев, 2007.

Диссертация посвящена исследованию теории и практики функционирования кооперации в годы НЭПа с позиций институциональной экономической теории и системно-синергетической парадигмы. При этом кооперация рассматривается как особый тип экономической организации, составная часть целостной экономической системы, что позволяет более полно исследовать сущность кооперативных организаций, их взаимодействие с другими составляющими (экономическими субъектами) упомянутой системы, а также выявить ту институциональную среду, которая определяет их функционирование и развитие.

Определено, что важным признаком кооперативных организаций выступает особая кооперативная форма собственности, которая реализуется через права собственности. Показано, что виды и типы кооперативных организаций различаются в зависимости от целей их деятельности, и это

выступает как общий ориентир их классификации. Автор утверждает, что форма собственности, цели, демократическое управление, следование общепринятым кооперативным принципам, социальная идея и являются определяющими кооперативной организации как экономической организации особого типа, в которой сочетаются экономические и социальные начала.

Доказано, что специфика кооперативных организаций в разных условиях и на различных этапах формируется посредством институтов, которые действуют в рамках определенной экономической системы. Именно эти институты и определяют условия возникновения и взаимодействия экономических организаций различных типов, в том числе и кооперативных. Соответственно, кооперативные организации, как и другие, могут развиваться лишь при условии формирования соответствующей институциональной среды, которая не деформирует их природы и сущности. То-есть, формирование и функционирование кооперативных организаций должно осуществляться на общепринятых кооперативных принципах, нарушение которых искажают само содержание кооперации.

Так, диссертант делает вывод, что в условиях экономической системы периода «военного коммунизма» кооперативные организации претерпели значительные деформации, практически утратив свой кооперативный характер. Ее огосударствление, полное подчинение централизованному управлению фактически превратило кооперацию в распределительный механизм. В тоже время, с переходом к рыночным отношениям периода НЭПа, происходит возрождение и развитие различных форм кооперативных организаций. Отсюда следует вывод, что существование рыночных отношений является необходимой предпосылкой нормального функционирования и развития кооперативных организаций.

Автором утверждается, что новая экономическая политика была особым типом экономической системы объединяющей определенные рыночные институты и активный государственный контроль за хозяйственной деятельностью, и что в ее условиях сформировалась такая институциональная среда, которая обеспечивала наиболее благоприятные условия функционирования различных форм кооперативных организаций. Это проявлялось в изменении государственной политики по отношению к кооперации, формированием соответствующей законодательной базы.

В работе осуществлен комплексный анализ теории и практики функционирования кооперативных организаций различных типов (потребительских, сельскохозяйственных, кредитных, кустарно-промысловых и др.) в период НЭПа. Показано, что кооперативные организации всех типов стали важной составляющей экономической системы данного периода и сыграли важную роль в процессах восстановления народного хозяйства, а также стали весомым фактором укрепления экономической базы государства и повышения благосостояния населения.

Автор утверждает, что участие в кооперативных организациях стало наиболее оптимальным путем вхождения мелких товаропроизводителей в рынок, а также защиты их в условиях конкуренции. Наиболее определяющими

эти условия стали для сельского хозяйства. Не разрушая индивидуальное крестьянское хозяйство, сохраняя в деревне мелкого хозяина с привычным укладом жизни, сельскохозяйственная кооперация при активном участии кредитной превратилась в главную товаропроводящую организацию в украинском селе обеспечивающую как сбыт сельскохозяйственной продукции так и снабжение крестьянства основными промышленными товарами, доказав тем самым преимущества кооперативной формы хозяйственной деятельности.

В работе сделан вывод, что опыт НЭПа в сфере деятельности кооперативных организаций может обогатить и предостеречь от возможных ошибок современных теоретиков и практиков кооперации. В то же время, следует обратить внимание, что прямые аналогии без учета специфики современной экономической системы Украины были бы ошибочными. Однако, такие важные направления деятельности кооперативных организаций как распространение кооперативного кредита, социальная помощь кооперативов своим членам, просветительская деятельность являются теми достижениями отечественной кооперации опыт которых мог бы быть использован на современном этапе рыночной трансформации экономики Украины.

Ключевые слова: кооперация, кооперативные экономические организации, кооператив, кооперативные принципы и ценности, новая экономическая политика, экономическая система, институциональная экономическая теория.

THE ANNOTATION

Timchenko Y. V. Cooperative organizations in the economic system of Ukraine in the period of NEP. - Manuscript.

The thesis for a Candidate degree for Economic sciences Specialization – 08.00.01 – The economic theory and the history of economic thought. - SHEE «Vadim Getman Kyiv National Economic University». - Kyiv, 2007.

The thesis is dedicated to researching the theory and practice of cooperation functioning in the period of NEP from the point of view of institutional economic theory and systematic-synergetic paradigm.

It was found out the influence of economic institutions existed in the terms of economic system in the NEP period on the position and development of all the forms of cooperative movement in the 1920 s.

It is pointed out the necessity of accounting into consideration the positive and negative experience of the cooperative organizations activity in conditions of institutional environment evolution in the NEP period for explanation the ways of creation of national cooperative system as an important part of market system in Ukraine nowadays.

Key words: cooperation, cooperative economic organizations, cooperative, cooperative principles and values, new economic policy, economic system, institutional economic theory.